

В.І. Довбенко, П.В. Сідун
Національний університет “Львівська політехніка”

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ

© Довбенко В.І., Сідун П.В., 2011

Розглянуто завдання формування потенціалу розвитку підприємств на базі кластерної моделі. Охарактеризовано умови, що сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності учасників кластеру. Досліджено можливості підвищення інноваційної активності підприємств за умов їх спільної діяльності у складі кластерів

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємств, потенціал розвитку, кластери, інноваційна активність

V.I. Dovbenko, P.V. Sidun
Lviv Polytechnic National University

FORMATION OF COMPETITIVE POTENTIAL THE ENTERPRISES DEVELOPMENT ON A BASIS OF CLUSTER MODELS

In this paper tasks of formation a potential the enterprises development for a basis of cluster models are considered. A conditions which promote increase of a level of competitiveness of cluster participants are characterized. The opportunities of increase the enterprises innovational activity in conditions their joint activity in clusters are investigated.

Key words: competitiveness of the enterprises, potential of development, clusters, innovational activity

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого розвитку підприємства вимагає від його керівництва постійно звертати увагу на підтримку високого рівня конкурентоспроможності на ринку. Досягти цього у сучасних умовах все важче самостійними зусиллями, оскільки світова економіка стає все глобалізованішою. Формуючи стратегію розвитку підприємства, варто зважати на зазначені тенденції й обирати оптимальні шляхи забезпечення його конкурентоспроможності. На сучасному етапі розвитку світової економіки позитивно зарекомендували себе такі види об'єднань, як кластери. Вони дають змогу оптимально поєднувати інтереси учасників та сприяють досягненню високих результатів внаслідок прояву ефекту синергії. Враховуючи потенціал розвитку економіки України, важливо створити умови для активізації інноваційної діяльності. Цю проблему, як свідчить світовий досвід, неможливо успішно вирішити без формування потужної інноваційної інфраструктури, одним із найважливіших елементів якої мали б стати інноваційні кластери. Проте попри проголошені наміри уряду щодо переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, частка підприємств, які активно займаються інноваційною діяльністю, залишається незначною, а в економіці країни превалюють застарілі технологічні уклади та ресурсомісткі технології. Тому важливо у стислі терміни змінити економічну ситуацію, створивши умови для активної участі в інноваційних процесах широкого загалу зацікавлених сторін, що може бути досягнуто за умов формування сприятливого середовища для успішної діяльності кластерів, передусім інноваційного спрямування. Однак декларативний характер намірів влади щодо реформування економіки, опір реформам, незадовільний фінансовий стан більшості господарюючих суб'єктів, не дозволяє їм застосувати повною мірою вже відомі у світі підходи до активізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування конкурентоспроможного потенціалу розвитку бізнесу на інноваційній основі привертають значну увагу багатьох дослідників. Виконання цих завдань вимагає комплексних підходів і повинно передбачати вирішення низки взаємопов'язаних питань у сфері законодавчого забезпечення, державної підтримки розвитку науки й підприємництва, сприяння господарським та громадським ініціативам щодо формування сучасної інноваційної інфраструктури тощо. Серед зарубіжних вчених дослідженням проблем формування та ефективного функціонування кластерів, їх участі в інноваційному розвитку займалися М. Портер, Е. Леммер, М. Кітінг, В. Прайс, М. Кастелс, П. Хол, М. Кенней, М. Пенедер та ін. Останнім часом все більшу увагу на ці питання звертають й вітчизняні вчені, серед яких С. Соколенко, М. Войнаренко, О. Кузьмін, С. Архієреєв, Н. Мікула, М. Пічугіна.

Однак попри зростаючий інтерес до дослідження питань діяльності кластерів, науковці ще недостатньо повно вивчили проблему оцінювання конкурентоспроможного потенціалу розвитку підприємств безпосередньо у кластерних структурах з метою створення умов для формування фінансово стійких конкурентоспроможних на світовому ринку об'єднань.

Цілі статті. Ціллю статті є дослідження умов формування конкурентоспроможного потенціалу розвитку підприємств на основі їх участі в діяльності кластерів насамперед інноваційного спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна енциклопедія трактує конкуренцію (лат. *conspicere* – зіштовхуюсь) як економічне суперництво та боротьбу між товаровиробниками та продавцями товарів і послуг за якнайвигідніші умови їх виробництва і збуту, за привласнення найбільших прибутків. У той же час конкуренція є важливою рушійною силою розвитку економічної системи, складовою її господарського механізму [1, с.818].

Ч.Гіл істотно розширив і конкретизував поняття конкуренції у глобалізованому світі. Він описав вплив на економіку двох найважливіших макроекономічних чинників [2, с.839]:

- 1) усунення бар'єрів, що заважають вільному переміщенню товарів, послуг та капіталу;
- 2) технологічних змін (особливо у сфері комунікацій, опрацювання інформації та транспорту).

Основні особливості конкуренції у сучасному глобалізованому світі описали К. Прахалад і В. Рамасвами, які характеризують конкурентний простір з його повсюдною взаємозалежністю, дерегуляцією галузей, конвергенцією технологій, що розмивають галузеві бар'єри та наявні дефініції продуктів. Своєю чергою, дані процеси призвели до вивільнення в усьому світі потоків інформації, капіталу, продуктів та ідей, що дає можливість новим компаніям перевернути “з ніг на голову традиційні уявлення про конкурентну боротьбу” [3, с.3].

У підходах до визначення конкурентоспроможності підприємства, трактуваннях сутності цього поняття та визначенні характеру впливу на розвиток економіки немає одностайності. Так більшість авторів визначають конкурентоспроможність підприємства як певну перевагу відносно конкурента, здатність конкурувати. Однак дослідження глибинних сутнісних аспектів конкурентоспроможності, як зазначають Н. Тарнавська та І. Макарова [4], демонструє значні розбіжності у трактуванні цього поняття: від традиційних до конкретизованих, що містять не лише розуміння сутності конкурентоспроможності, а й окремих аспектів методології її оцінювання чи управління, зокрема:

- технологічна конкурентоспроможність;
- фінансово-економічна конкурентоспроможність;
- конкурентоспроможний потенціал суб'єкта господарювання;
- конкурентоспроможність інформаційної системи;
- конкурентоспроможність підприємства як товару.

Звичайно конкурентоспроможність підприємства перебуває у прямій залежності від конкурентоспроможності його продукції, однак є поняттям набагато ширшим, оскільки передбачає врахування взаємодії усіх сфер діяльності підприємства, має враховувати потенціал його розвитку,

позиції на ринку та динаміку їх змін, рівень продуктивності використання ресурсів, збалансованості поєднання між собою різних складових потенціалу підприємства та наявності реальних конкурентних переваг.

Проте набагато менше уваги приділяється у сучасній літературі таким аспектам, як створення умов для підприємств з метою розкриття потенціалу їх конкурентоспроможності. А це є вихідною базою для формування конкурентоспроможного потенціалу розвитку будь-якого підприємства. Якщо розглядати це питання конкретно для вітчизняної економіки, то слід однозначно визнати, що сприятливих умов для розвитку бізнесу в Україні практично немає. Це підтверджується як дослідженнями відомих рейтингових агенцій, так і вчених, а також представників громадськості й бізнесу. І найбільше питань виникає до державної підтримки малого й середнього бізнесу, формування інноваційної інфраструктури, системи оподаткування і регулювання інноваційної та інвестиційної діяльності. У результаті в економіці постійно відчувається недостатність капіталу для реалізації інвестиційних проектів та програм розвитку як економіки, так і соціальної сфери, а особливо це стосується інноваційної сфери діяльності, яка традиційно недофінансовується або ж фінансується за так званим залишковим принципом. Велику шкоду розвитку економіки наносить суперечливість багатьох законодавчих і нормативних актів, що відлякує потенційних інвесторів, утруднює реалізацію інвестиційних проектів. Окрім того існуючий порядок нагляду за дотриманням законодавства є настільки недосконалим, що здебільшого дає змогу оминати закон під час застосування різних схем “оптимізації”, а в інших – ставати нездоланим бар’єром на шляху реалізації ефективних інвестиційних проектів інноваційного спрямування. До того ж ініціативні рішення не заохочуються, а часто можуть бути сприйнятими як спроба недобросовісної конкуренції.

Попри деякі проблеми та негативні явища у розвитку економіки, які пов’язані також із впливом зарубіжних конкурентів, основною метою яких є, як правило, розширення ринків збуту своїх товарів, потрібно визнати, що ще зберігаються значні шанси для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Вони пов’язані, звичайно, із формуванням сприятливих економічних умов державою, однак можливо все ж більшою мірою – з об’єднанням зусиль як суб’єктів господарської діяльності, так і усіх інших, зацікавлених у розвитку конкретних напрямків і сфер діяльності сторін. За умов поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і охоплення ними суспільства можливості формування нового середовища для активізації інноваційної діяльності зростають.

Майбутнє розвитку економіки, зорієнтованого на формування нових ознак конкуренції, пов’язане із застосуванням нових підходів до ціннісних уявлень, які би в своїй основі мали б базуватися на спільному творенні цінності бізнесом і споживачами, тобто поширенні партнерських стосунків і поза сферу безпосередньо господарювання, а отже, встановлення нових зворотних зв’язків типу B2C та C2B. Це має сприяти гармонійному розвитку суспільства, оскільки орієнтує його на досягнення справжніх цінностей (чисте довкілля, охорона здоров’я, становлення клімату довіри і партнерства між різними сторонами).

За умов глобалізації зростає рівень взаємозв’язків та взаємозалежності держав, суб’єктів господарювання і населення, що сприяє зниженню трансакційних витрат; подоланню протекціоністських бар’єрів та цінової дискримінації; одержанню ефекту від масштабів діяльності. Однак вплив процесів глобалізації на економіку й соціальну сферу є неоднозначним. Це передбачає нагальну потребу у глибоких дослідженнях проблем формування конкурентоспроможного потенціалу розвитку вітчизняних підприємств.

У сучасних умовах на конкурентоспроможність підприємств все більше впливають не лише природні та трудові ресурси і капітал, а й чинники вищого рівня, серед яких інфраструктура країни, її науково-технічний потенціал, ефективність діяльності уряду та бізнесу, рівень розвитку людини тощо. Тому інвестори прискіпливо оцінюють як чинну законодавчу базу, її стабільність, дотримання законів, середовище бізнесу, людський капітал, інноваційний потенціал, імідж країни і сприятливість інвестиційного клімату в ній.

У сучасній економіці підприємства у разі вибору стратегії свого розвитку мають розв’язувати дилему чи ця стратегія ґрунтуватиметься на копіюванні наявного досвіду та зразків успішної

діяльності вже існуючих компаній, чи в її основу буде закладено формування власного конкурентоспроможного потенціалу розвитку. У другому випадку має бути створений необхідний інноваційний та інвестиційний потенціал, який повинен сприяти успішному вирішенню проблем зародження, становлення та динамічного розвитку підприємства. Його основою мають стати потужні об'єднання наукових, навчальних, дослідницьких установ та організацій і бізнесу, який зацікавлений у розвитку відповідних напрямків діяльності. Подібний симбіоз у сучасних умовах найкраще відбувається у кластерах інноваційного спрямування. Інноваційні кластери передбачають комплекс високотехнологічних фірм, університетів, дослідницьких установ та інститутів, які створюють умови для виникнення у кластері нових компаній та формування сучасної інноваційної інфраструктури. У той же час підтримка необхідного рівня інноваційної активності із врахуванням циклічності інноваційного процесу і розвитку економіки вимагає відповідних сприятливих умов, а також державну підтримку, високий рівень зацікавленості у плідній співпраці науки і бізнесу. Інноваційні кластери стають важливим елементом нової високодинамічної та гнучкої економічної системи, у якій некомерційні взаємозалежності, інновації та передавання знань отримують пріоритет над діловими трансакціями.

Метою діяльності інноваційних кластерів є забезпечення умов для успішного розвитку як його безпосередніх учасників, так їх партнерів, зацікавлених у взаємовигідній співпраці. За рахунок генерування нових наукових ідей, розробок та компетенцій ці кластери активізують інноваційну діяльність і спонукають до активних дій всі зацікавлені сторони, а також конкурентів, що зрештою впливає на підвищення темпів розвитку економіки і здебільшого сприяє вирішенню деяких соціальних питань. Так мережі досвіду для ефективного творення унікальної цінності для споживача мають характеризуватися здатністю ефективно змінювати конфігурації ресурсів відповідно до ситуації на ринку та можливостями впливу на співвідношення попиту і пропозиції. Вони формують середовище знань на основі побудови сучасної інфраструктури, яка забезпечує навчання та розвиток, обмін інформацією та спільне творення цінності [3].

Значення інноваційних кластерів має полягати насамперед у формуванні сприятливого середовища для здійснення всього циклу інноваційної діяльності від генерації ідеї до отримання ефекту від нововведення. Вони можуть активно взаємодіяти або й долучати до свого складу інші мережеві системи інноваційної спрямованості (наукові, інноваційні та технологічні центри, вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо) [5].

Процес формування інноваційного кластеру є непростим і доволі тривалим. Він мав би містити такі етапи [6]:

- 1) виявлення перспективних видів продукції та технологій;
- 2) прогнозування динаміки цін та обсягів виробництва;
- 3) аналіз фінансової стійкості та ефективності діяльності потенційних учасників кластеру;
- 4) аналіз ресурсного забезпечення;
- 5) забезпечення інфраструктурою;
- 6) виявлення рівня взаємодії потенційних учасників кластеру.

Одним з пріоритетів створення кластерів є спрощення схеми взаємодії його учасників. З цією метою для кластера як цілісної структури повинні формуватись:

– загальнокластерна система інформаційних потоків. У цю систему необхідно додавати внутрішні та зовнішні джерела інформації, способи збирання та передавання цієї інформації, методи її опрацювання та інструменти, що забезпечують реєстрацію та накопичення отриманої інформації;

– система руху матеріальних потоків, до якої належить надходження сировини, матеріалів та інших ресурсів у кластерну структуру, методи передавання, накопичення та руху їх по кластеру, процеси оброблення, перетворення їх у продукцію, а також способи реалізації продукції на ринку;

– система управління кластером, яка повинна забезпечувати реалізацію мети створення кластера, контроль за дотриманням стратегії розвитку кластера, враховуючи інтереси його складових, контроль за рухом інформації, ресурсів та кадрів по кластеру, вибір пріоритетів

інноваційних досліджень, контроль за якістю продукції, дослідження внесків учасників кластера в його розвиток.

Схему руху інформаційних потоків у кластері відображено на рисунку.

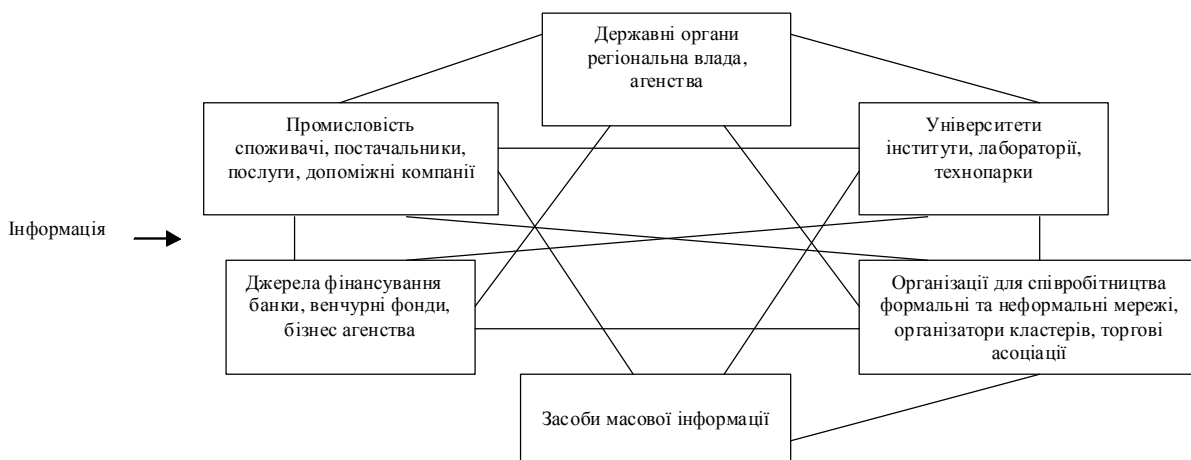

Схема руху інформаційних потоків між підприємствами та організаціями, що входять до складу кластера

На основі цієї схеми можна окреслити такі переваги, що отримують учасники кластера:

- підприємства промисловості завдяки прямому зв'язку з університетами мають можливість отримати висококваліфіковані кадри, які вже знайомі з діяльністю підприємств, особливостями їх функціонування, зі сформованою системою знань для роботи безпосередньо після закінчення навчання;

- співпраця з державними органами влади уможливорює отримання певних преференцій, грантів, субсидування тощо;

- зв'язок із фінансовими установами дозволяє оперативно залучати фінансові ресурси у виробничий процес та реалізацію продукції;

- засоби масової інформації дозволяють доносити до споживачів дані про інноваційну діяльність підприємства, його взаємодію зі споживачами.

Завдяки прямому зв'язку науково-дослідних інститутів, лабораторій з джерелами фінансування забезпечується ефективно залучення коштів на розробку продуктових, технологічних і споживчих інновацій.

Отримані переваги несуть в собі певну соціальну значимість як для працівників кластера, так і для споживачів його продукції. Вона проявляється у збільшенні кількості зайнятого населення, отриманні необхідних для ефективного використання робочого часу кваліфікації, знань та навиків, відповідно підвищенні рівня заробітної плати працівників, отриманні споживачами високоякісної продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості, та максимально задовольняє потреби покупця.

Отже, створення та успішна діяльність кластерів передусім інноваційного спрямування дозволяє прискорювати темпи економічного розвитку, вирішувати низку соціальних проблем на основі підвищення рівня конкурентоспроможності економіки. Питання дослідження особливостей їх формування, діяльності, створення умов для підвищення значення в економічних процесах є актуальними і важливими.

Вимоги до забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства зростають. Вони все більше зміщуються в бік налагодження співпраці з партнерами по бізнесу, зокрема, у науково-технологічній сфері та сфері фінансової та інвестиційної діяльності. В останні роки в Україні відбувається активізація конкурентної політики, однак частка монопольного сектора економіки у ВВП є занадто великою, що стримує інноваційну активність підприємств, створює

перешкоди розвитку малого і середнього бізнесу в результаті нерівних умов конкуренції. Для зміни ситуації необхідна цілеспрямована державна політика формування цивілізованого конкурентного середовища, яке сприятиме об'єктивному виявленню кращих підприємств за такими критеріями, як ціна, якість, унікальність, ефективність використання та інноваційність.

Нові умови породжують нові способи ведення бізнесу. Нові підприємницькі мережі кластерного типу дають змогу стрімко нарощувати потенціал підприємств на новій технологічній базі з використанням ефективних ділових моделей. У результаті успішно долаються проблеми замкнутості й зацикленості на власних проблемах, а також вирішуються завдання інтенсифікації процесів інформаційного обміну та створення нових підприємств. Виникнення кластерів відбувається шляхом передачі конкурентних переваг від підприємств інноваційного типу до інших учасників кластера, що створює умови для динамічного розвитку економіки країни та зміцнення конкурентоспроможності її підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках. Під час розвитку кластера відбувається залучення додаткових економічних ресурсів із інших галузей, які не можуть використати їх настільки продуктивно. Тому кластерна модель економіки України є одним із визначальних чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Питання формування сприятливих умов для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, активізації їх фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності вимагають довготривалої цілеспрямованої та послідовної роботи на всіх щаблях управління, починаючи із співпраці держави та бізнесу з міжнародними інституціями і закінчуючи формуванням конкурентоспроможного потенціалу розвитку на рівні суб'єктів господарювання із врахуванням поставлених цілей на перспективу та можливих сценаріїв розвитку подій на ринку.

Для ефективного управління інтелектом повинні створюватися певні структури, які у співпраці з вже існуючими організаціями здатні генерувати нові ідеї, здійснювати їх експертну оцінку та сприяти їх подальшому трансферу в інноваційні кластери. Майбутнє за гібридними утвореннями, які дозволяють поєднати потоки інформації, людей, ідей, які вони пропонують та забезпечити їх подальше просування з метою їх комерціалізації. Особливо ефективними виявляються у сучасних умовах мережеві структури, які дають змогу налагоджувати безпосередні комунікації на горизонтальному рівні і забезпечити ефективні зворотні зв'язки між їх учасниками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виконані дослідження проблем формування конкурентоспроможного потенціалу розвитку підприємств дають змогу стверджувати про ефективність об'єднання зусиль учасників інвестиційної та інноваційної діяльності у кластерних структурах, спроможних залучати необхідні ресурси для досягнення поставлених цілей. Все актуальнішими стають питання поєднання інтересів сторін, які беруть участь у спільній діяльності й реалізації інвестиційних проєктів. Цього можна досягти при правильному виборі ефективної моделі розвитку, яка б поряд із цілями розвитку окремих підприємств, враховувала б потреби споживачів, ділових партнерів, інтереси територіальних громад та перспективи розвитку ринку.

Надалі потрібно звернути увагу на особливостях врахування галузевої та територіальної специфіки функціонування різних кластерних структур.

1. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 /Редкол.С.В.Мочерний (відп.ред) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”. 2000 – 864 с. 2. Гіл Чарлз В.Л. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному ринку / Чарлз В.Л.Гіл / Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”. 2001. – 856 с. 3. Прахалад К.К., Рамасвами, Венкат. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами / Пер. з англ. – К.: Вид-во Олексія Капусти (підрозділ “Агенція “Стандарт”), 2005. – 258 с. 4. Тарнавська Н.П., Макарова І.І. Нові погляди на сутність конкурентоспроможності підприємств / Н.П. Тарнавська, І.І. Макарова / Формування ринкових відносин в Україні – 2010. – № 12(115). – С.57–66. 5. Бутенко О.І., Лазарева Є.В. Інфраструктурні компоненти інноваційної моделі економіки /Економіка і прогнозування, 2008, №4. – С.69–81. 6. Рибіна Л.О. Кластери як фактор підвищення інноваційності регіону / Економічний простір №22/2, 2009. – С.230–235 http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_22/2/ribina.pdf.*